

RUKOVÄŤ LANXU Z KRAKOVIAN-STRÁŽÍ

ŠTEFAN HOLČÍK – VLADIMÍR TURČAN

Koncom roku 1997 pripravilo Porýnske múzeum v Bonne výstavu „Das Haus lacht vor Silber“, inšpirovanú ukončením reštaurovania honosnej misy z Bizerty (Tunisko). Na výstave bol prezentovaný výber strieborného stolového riadu rímskej doby z európskych a zá-morských zbierok. Usporiadatelia medzi exponáty vybrali aj lanx z Krakovian-Stráží, zapo-žičaný z expozície „Klenoty dávnej minulosti Slovenska“, umiestnenej na Bratislavskom hrade,

Obr. 1. Krakovany-Stráže. Lanx z germánskeho hrobu II.

kde patrí k najatraktívnejším exponátom. Artefakt je zbierkovým predmetom Hornonitrianskeho múzea v Prievidzi (Klenoty 1988, 57). Pochádza z inventára germánskeho kniežacieho hrobu II, nájdeného roku 1939 v strážanskej pieskovni. Obsah hrobu bol vybratý bez prítomnosti odborníka a jeho jednotlivé súčasti sa len postupne rôznymi cestami dostávali do zbierok múzeí; predmetný lanx až v roku 1957 (Ondrouch 1957, 84; Svoboda 1972, 5–9, 123).

Obr. 2. Krakovany-Stráže. Stredový medailón na lanxe.

Lanx (obr. 1) je plochá, 33 mm vysoká misa s priemerom 457 mm, vyrobená zo striebra. Obvodový 37 mm široký pás je reliéfne zdobený dvanástimi scénami z rímskych dejín. Niektoré detaily výzdoby sú pozlátené. Okraj výzdoby tvorí plastický perlovcový pás, sprevádzaný z vnútornej strany pásom lístkov, medzi ktorými sa nachádzajú menšie perličky. Držadlá, predpokladané v miestach absencie dekoru, chýbajú. V strede dna je umiestnený medailón s jemne rytou figurálnou výzdobou, čiastočne potiahnutý zlatou fóliou (obr. 2).

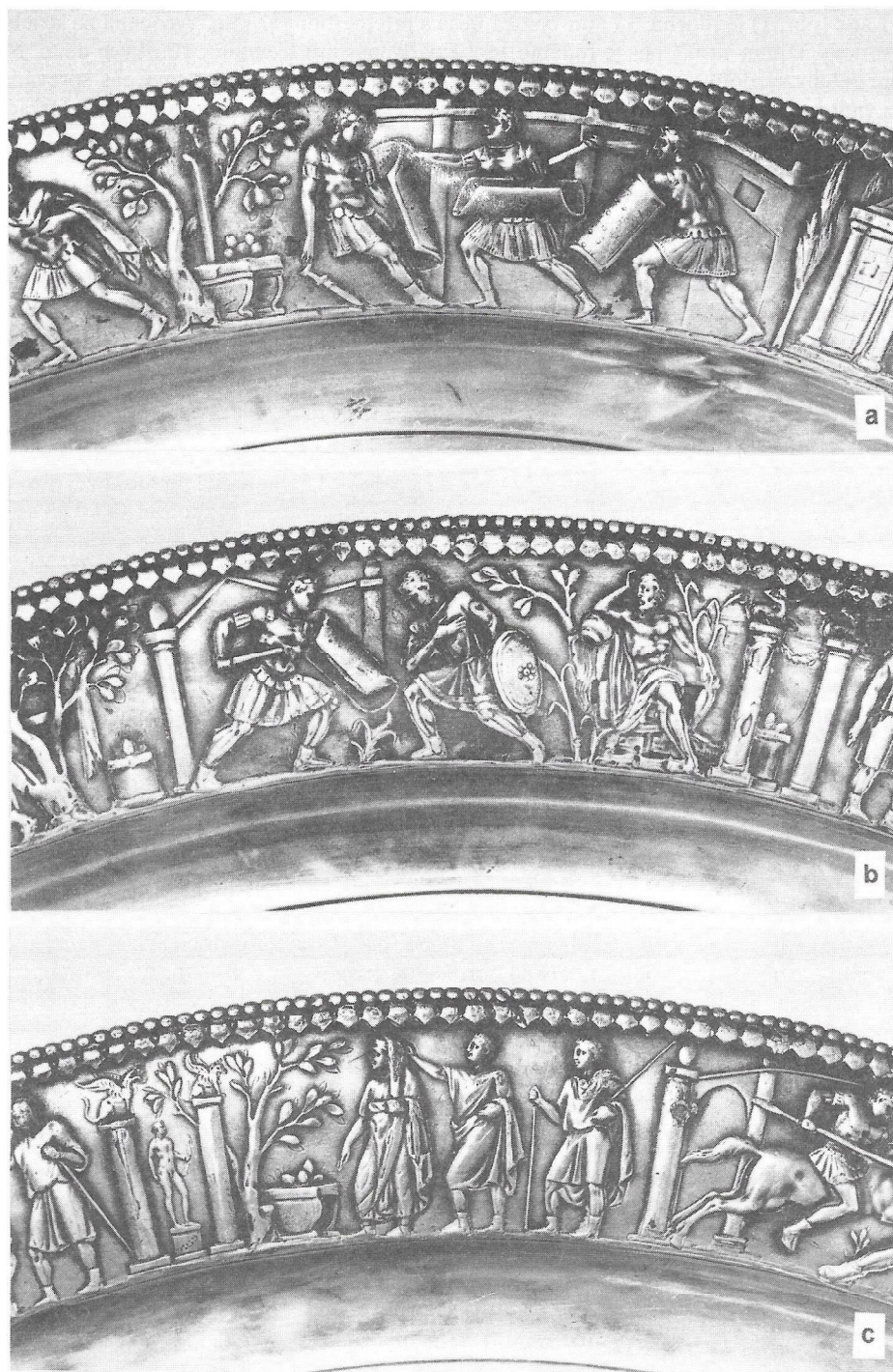
Po získaní lanxu do zbierok Hornonitrianskeho múzea v Prievidzi ho publikoval B. Svoboda. Motívy na výzdobe plochého okrajového pásu označil za výnimočné, avšak bez možnosti hlbšie preniknúť pod povrch všeobecného zobrazenia osôb či udalostí a jednotlivé zobrazené výjavy dešifrovať. Iba v scéne, ktorú považoval za záverečnú, identifikoval udalosť z počiatku rímskej republiky, keď sa zvyšky monarchistov pokúsili o násilnú reštitúciu kráľovstva. Medzi sprisahancami boli aj dvaja synovia Bruta, popredného republikána. Po porážke revolty dal otec svoje deti popraviť. Terčovitité pole na dne (obr. 2) Svoboda interpretoval ako obraz obety na potvrdenie prísahy (Svoboda 1972, 62–72, 125).

V samostatnej monografii sa k dešifrovaniu scén na mise vrátil J. Dekan. Stotožnil sa s B. Svobodou pri historickej interpretácii výjavu popravy dvoch mladých mužov ako exekúcie Brutových synov (Svobodova scéna č. 12), ale na rozdiel od neho našiel po hlbkovej obsahovej analýze logický dejový rámec aj pre ostatné výjavy. Brilantným rozborom sa J. Dekanovi podarilo odhaliť zmysel celého cyklu. Ako prvý obraz zaradil výjav šarvátky po odhalení monarchistického sprisahania (obr. 3:a), pri ktorom bol zranený jeden z bratov Brutovcov (Dekan 1979, 31). B. Svoboda, ktorý na rozdiel od J. Dekana opísal sled scén podľa smeru hodinových ručičiek, zaradil tento výjav ako č. 8 (Svoboda 1972, 75). V jednotlivých poliach sú podľa J. Dekana znázornené udalosti od odhalenia sprisahania cez spomenuté zranenie a ošetrenie jedného z Brutových synov, pokračovanie boja medzi monarchistami a obrancami republiky až po porážku vzbúrencov, príkaz Bruta-štátnika na sťatie vlastných synov za účasť na povstaní a smútok Bruta-otca a ich matky nad rodinnou tragédiou. Záverečná scéna predstavuje triumf s obetovaním Jupiterovi (Dekan 1979, 13 a n.).

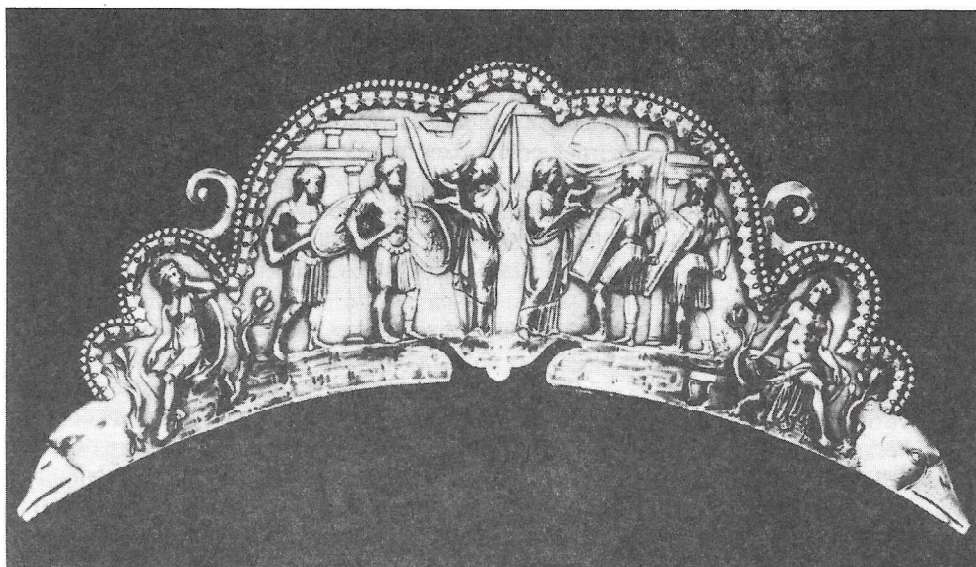
Lanxom z Krakovian-Stráží sa v publikácii, vydanej pri príležitosti zmienenej výstavy, zaoberala C. Wölfelová. IIoci cituje práce oboch vyššie spomenutých autorov, obmedzila sa v zhode s B. Svobodou okrem drobných korektúr na vizuálny opis výzdoby bez identifikácie obsahu. Náplň knihy J. Dekana jej zrejme pre jazykovú bariéru (monografia je v slovenskom jazyku bez cudzojazyčného resumé) ostala neznáma (Wölfel 1997, 153–167).

Pri interpretácii výjavu v stredovom medailóne (obr. 2) sa všetci autori viac-menej zhodli. Podľa B. Svobodu ide o obraz obety na potvrdenie prísahy s obetníkom a účastníkmi zmluvy po stranách (Svoboda 1972, 65–72). J. Dekan našiel pre vysvetlenie tejto scény konkrétnu historickú udalosť: podľa neho ide o najstaršiu formu prísahy medzi Latinmi a Sabínmi (Dekan 1979, 49). Výjav má zachytávať záver konfliktu, na ktorého počiatku uniesli rímski muži sabínske dievčatá, aby mohli s nimi založiť rodiny. Otcovia a bratia Sabíniek donútili kráľa Tita Tatia vyhlásiť Rimanom vojnu, no Sabínky nakoniec uprosili svojich mužov a otcov, aby proti sebe nebojovali. Protivníci uzavreli mier a ako píše Vergilius, o ktorého sa J. Dekan opiera, „potom tí istí králi, keď prestali bojovať, stáli v zbroji pred Iovovým oltárom s obetnou miskou v rukách a na znak dohody o mieri zabili brava“ (Eneida VIII, 638–641).

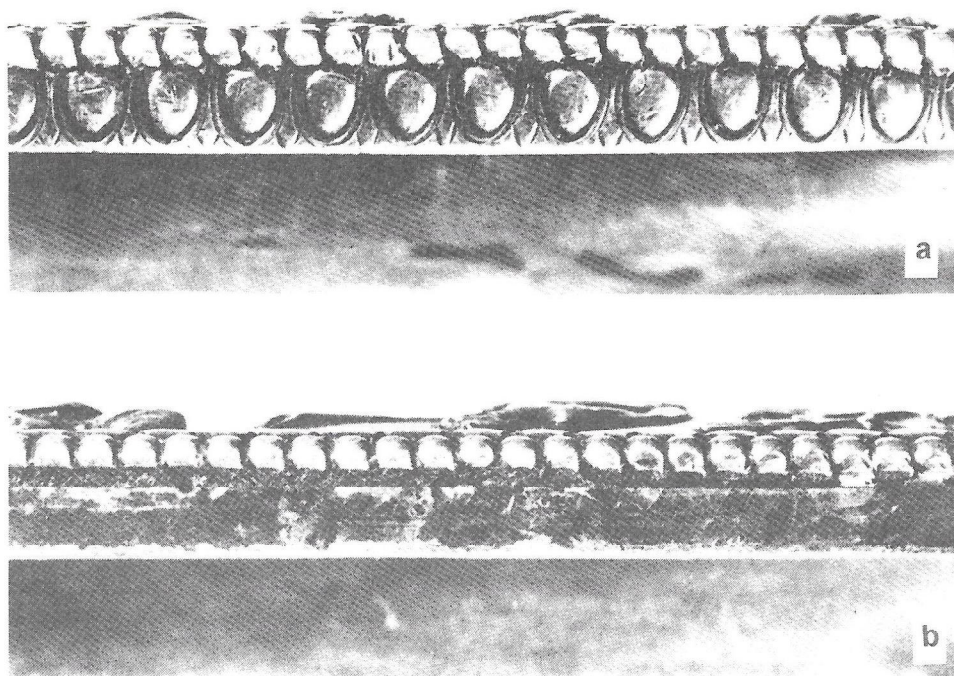
Počas prípravy výstavy „Das Haus lacht vor Silber“ sa zistilo, že tanier má okrajový pás zdobený rovnakým dekorom (vajcovcom) ako ďalší artefakt – rukoväť zapožičaná zo súkromnej kolekcie amerického zberateľa M. Wienera, ktorý ju kúpil na dražbe firmy Sotheby's v New Yorku dňa 17. 12. 1996. Na kontext oboch artefaktov upozornili nezávisle od seba A. Oliver (1997, 483) a H. Mielsch (1997, 171). Pred vystavením oboch exponátov sa po priložení rukoväti k lanxu na miesto, kde sa po ľavej strane nachádzali stopy po držadle (absencia vajcovca na spodnej strane, obr. 5:b), s prekvapením zistilo, že oba artefakty do seba presne zapadajú. Na tých istých bodoch dokonca vidieť stopy po letovaní kovu,

Obr. 3. Krakovany-Stráže. Scény na okrajovej výzdobe (a: scéna č. 1, b: scéna č. 6, c: scéna č. 8).

Obr. 4. Držadlo zo zbierky M. Wienera (podľa H. Mielscha).

Obr. 5. Krakovany-Stráže. Okraj lanxu so stopami po držadle (a: horná časť, b: spodná časť).

na niektorých miestach so stopami drobnej korózie. Po priložení rukováti na opačnú – pravú stranu misy na miesto, kde v symetrickej polohe takisto absentovala výzdoba, artefakty do seba nezapadali.

Rukováť (obr. 4) polmesiacovitého tvaru pozostáva z troch segmentov. Stredná, dominantná časť má okraj tvarovaný do troch poloblúkov, menšie postranné partie do dvoch poloblúkov. Postranné špice sú ukončené husími hlavami, jemne cizelovanými. Zahĺbením zreničiek a ich pozlátením bol dosiahnutý efekt upreného pohľadu zvierata. Priestor medzi bočnými a stredným polom vyplňajú nízke stromčeky. Okraj rúčky zdobí plastický perlovcový pás, z vnútornej strany doplnený pásom plastických lístkov, medzi ktorými sa nachádzajú ďalšie drobnejšie perly.

V stredovom poli je zachytený zásah Sabíniek do konfliktu medzi ich manželmi (t. j. únoscami) a otcami. V pozadí scény vidieť stĺpy a architrávy, naznačujúce pravdepodobne mesto. Pred architektúrou je zavesená drapéria. V prostriedku medzi znepriatelenými ozbrojencami stoja dve Sabínky s malými deťmi na rukách, tvármi otočenými k mužom. Odeté sú do voľne spývajúceho pláštá (chiton). Bojovníci vpravo sú zobrazení od chrbta. V ľavej ruke držia obdĺžnikové štíty, v pravej, mierne spustenej, meče. Títo bojovníci s najväčšou pravdepodobnosťou predstavujú Rimanov. Vľavo od Sabíniek stojí dvojica bradatých mužov. Postavu situovanú bližšie k ženám možno snáď identifikovať ako sabínskeho kráľa Tita Tatia. V ľavej ruke drží oválny, vo vnútri rozetami zdobený štít, a v druhej, mierne dozadu posunutej ruke, krátky mečik. Muž stojaci za ním má štít takmer v bojovej polohe. Podľa detailov sa zdá, že sú zrejme odetí v brneniach so zdôraznením muskulatúry. Jednotlivé časti odevu i obuvi boli pozlátené.

V ľavom okrajovom poli je umiestnená sediaci žena, pozerajúca sa dovnútra. Pravú ruku má opretú o oválny štít, položený za chrbtom. Ruka sa však hlavy nedotýka. Voľný plášť súčasťou odhaľuje hrud'. Postava má na hlave helmicu a obuté vysoké topánky. Podľa atribútov ide o bohyňu Rómu.

Protiahly koniec držadla je od centrálneho výjavu oddelený stromčekom a oltárnym stolčekom so sklápacími nožičkami. Pole vyplňa mužská postava s tvárou otočenou k hlavnej scéne, sediaci na skale, o ktorú sa opiera pravou rukou. Vzhľadom na absenciu atribútov je postavu ťažké identifikovať, môže ísť o protipól Rómy – boha Quirina. Ten však na rozdiel od Palatína, ktorý zvyčajne vystupuje spolu s vlčicou, bol zobrazovaný bradatý. Uvažovať možno aj o niektorom lokálnom božstve (Mielsch 1997, 169–171).

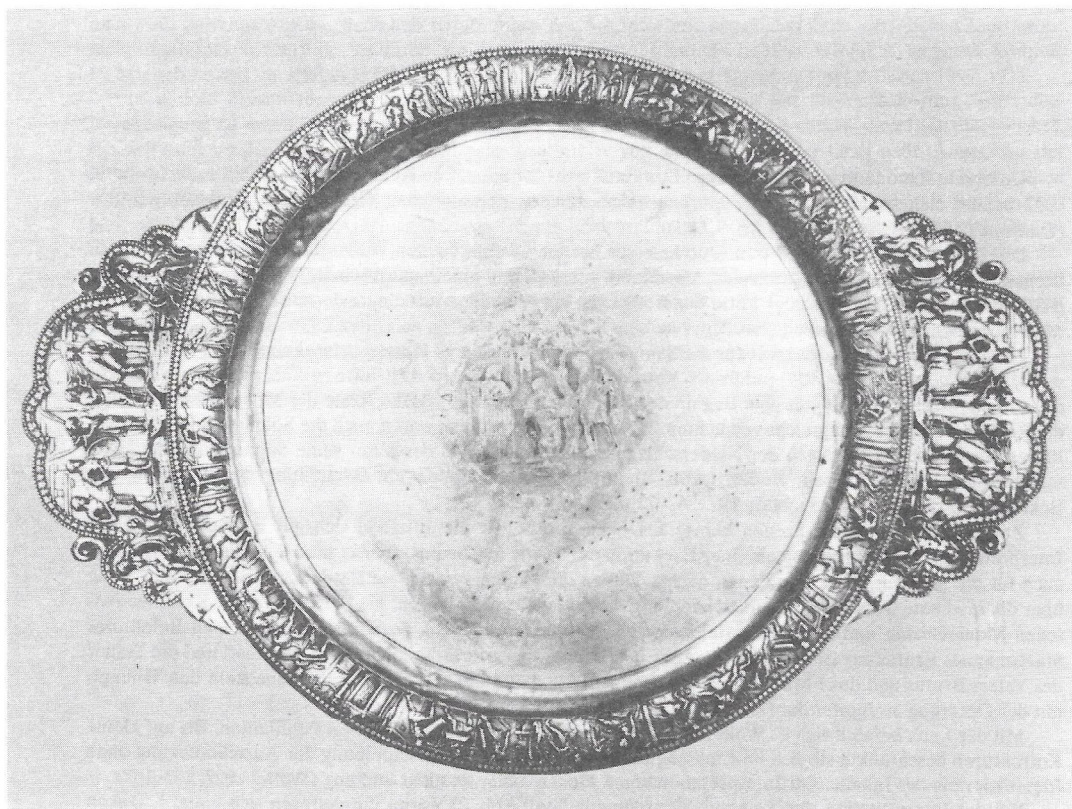
Z výtvarnej stránky má výzdoba lanxu a rukováti niekoľko spoločných znakov, predovšetkým už spomenutú rovnakú perlovcovú výzdobu okrajov. Scény na oboch artefaktoch sú od seba pooddeľované stromami nižšieho vzrastu, takmer totožne stvárnenými, ktoré H. Mielsch (1997, 170) považuje za pínice.

Prekvapivo podobne sú na oboch artefaktoch zachytení bojovníci. Ani v jednom prípade nemajú helmice. Ich odev vrátane detailov (muskulatúra pancierov, rukávy, opasok, topánky) je vypracovaný identicky. Nápadné podobnosti možno konštatovať pri štítoch. Na výzdobe lanxu majú Rimania štíty obdĺžnikové (a to aj bojovníci na strane monarchistov), tarquiniovci oválne (obr. 3:b). Na držadle sú predstavitelia Rimanov vyzbrojení štítmí obdĺžnikovými, Sabíni oválnymi. Všimnúť si treba i malý detail: rozety, ktorými sú pokryté oválne štíty Sabínov, sú presne ten istý motív, aký nachádzame v strede rovnako tvarovaného štítu v scéne č. 6 strážovskej misy (kapitulácia tarquiniovca, obr. 3:b). Už J. Dekan upozornil, že forma štítov mohla vyjadrovať určitý dejový kontext (Dekan 1979, 16).

Pozoruhodným prvkom, vyskytujúcim sa na oboch dielach ako nedominantná výzdoba, je oltárny stolček so sklápacími nožičkami. Na držadle je umiestnený medzi centrálnou a pravou scénou vedľa pínice (obr. 4). Presne ten istý typ stolčeka sa na okrajovej výzdobe misy nachádza ako súčasť scén č. 1 a 8 (obr. 3:a, c). Ide, samozrejme, o výzdobné prvky, ktoré nie sú z hľadiska deja určujúce, ale len dotvárajú prostredie, do ktorého boli zakomponované jed-

notlivé udalosti spracovaného príbehu, hoci nemajú z tohto hľadiska identifikačný význam. Do pozadia celkovej priestorovej koncepcie teda autori preniesli predovšetkým svoj „rukopis“. Možno si preto položiť otázku, či aj tieto details, tvarované často podvedome podľa skúsenosti tvorcov, a preto s vysokou pravdepodobnosťou – vzhľadom na svoju obsahovú indiferentnosť neintencionálne vo svojej forme opakované – neprezrádzajú spoločnú identitu oboch artefaktov. H. Mielsch uvažuje o možnosti, že pochádzajú z tej istej dielne (Mielsch 1997, 171). J. Dekan v súvislosti so štýlovými znakmi figurálnej výzdoby na lanxe upozornil na dielňu Gréka Pasitela, ktorého spomína Plínius starší (Dekan 1979, 61). Treba však upozorniť, že obaja autori sa rozchádzajú v datovaní misy (Dekan 1979, 59–61; Mielsch 1997, 171).

Vzhľadom na štýlovú a tvarovú blízkosť oboch artefaktov sa vynára otázka, aký bol osud rukoväti (zrejme boli dve, umiestnené proti sebe, ako sú zachované na lanxe z Bizerty, spomenutom v úvode; Prittwitz und Gaffron 1997, 178, Abb. 1). V tejto súvislosti treba upozorniť na jednu závažnú vec: na ľavej rukoväti vidno poškodenie – ryhu po údere ostrejším predmetom (napr. krompáčom), presne takú, aká sa nachádza na mise, pár centimetrov od miesta, kde sa hodí držadlo. Tieto pozorovania, ako i štýlový a obsahový rozbor rukoväti i lanxy si priam vynucujú otázku o vzťahu oboch artefaktov. Napriek povinnej skepse možno vzhľadom na identifikované množstvo priamych vzťahov oprávnené uvažovať o spolupatričnosti oboch predmetov a o dobe náhodného porušenia hrobu II v Krakovianoch-Strážach ako o momente, od ktorého majú oba luxusné predmety samostatný osud. Snáď je preto na mieste i teoretická úvaha o možnej druhej rukoväti. Ak vychádzame z kultovej obety na znak

Obr. 6. Fotografická rekonštrukcia lanxy z Krakovian-Stráží s drždami (autor M. Červeňanský).

ukončenia konfliktu medzi Sabínmi a Rimanmi, znázornenej na stredovom kruhu lanxu, a scény z najdramatickejšieho momentu, t. j. vstupu Sabíniek s deťmi na rukách do konfliktu, potom sa za motív vyjadrený na chýbajúcej rúčke snád' môže dedukciou ponúkať úvod celej udalosti – únos Sabíniek (pokús o fotografickú rekonštrukciu so známym držadlom pozri na obr. 6).

Lanx z Krakovian-Stráží i držadlo zo súkromnej zbierky M. Wienera sú v každom prípade umelckorocmeselným svedectvom majstrovského stvárnenia klasickej antickej témy – konfliktu medzi súkromným a verejným záujmom, pri ktorom muži vystupujú ako nepriatelia, kým ženy sú citovo viazané na oboch stranách. Konfrontácia spomenutých predmetov výstavnou formou ukázala ich vysokú kultúrnu hodnotu i myšlienkovú silu, transferovanú do umeleckého prejavu.

LITERATÚRA

- DEKAN, J. 1979: Apoteóza slobody na antickej mise zo Stráží. Bratislava.
KLENOTY DÁVNEJ MINULOSTI SLOVENSKA, 1988. Katalóg expozície. Bratislava.
MIELSCH, H. 1997: Griffplatte mit Sabinerinnen. In: *Das Haus lacht vor Silber*. Köln, s. 169–171.
OLIVER, A. 1997: Late Roman silver from Gaul. *Journal of Roman Archaeology*, 10, s. 481–488.
ONDROUCH, V. 1957: Bohaté hroby z doby rímskej na Slovensku. Bratislava.
VON PRITZWITZ UND GAFFRON, II.–II. 1997: Die Lanx von Bizerta. In: *Das Haus lacht vor Silber*. Köln, s. 177–195.
SVOBODA, B. 1972: Neuerworbene römische Metallgefäße aus Stráže bei Piešťany. Bratislava.
WÖLFEL, C. 1997: Die Lanx von Stráže. In: *Das Haus lacht vor Silber*. Köln, s. 153–167.

GRIFF DER LANX AUS KRAKOVANY-STRÁŽE

Štefan Holčík – Vladimír Turčan

Unter den Exponaten der Ausstellung „Das Haus lacht vor Silber“ im Rheinischen Landesmuseum in Bonn 1997 befand sich auch die Lanx (Platte) aus dem reichen germanischen Grab II aus Krakovany-Stráže (Ondrouch 1957, 84; Svoboda 1972, 5–9, 123).

Die Lanx (Abb. 1) von 457 mm Durchmesser hat ein 37 mm breiten Außenband, reliefverziert mit 12 Szenen aus der römischen Geschichte, am Rand verziert mit einem plastischen Perlenkranz und einem Blätterband. Griffe fehlen. In der Mitte des Bodens ist ein Medaillon mit eingraviertem Figural schmuck, teilweise überzogen mit Goldfolie (Abb. 2).

Nach der Gewinnung der Lanx für die Sammlungen des Museums Hornonitrianske múzeum in Prievidza wurde sie von B. Svoboda (1957) publiziert. Von den Szenen am Rand identifizierte er eine, nach seiner Ansicht die Abschlusszene, als Ereignis vom Beginn der Römischen Republik, als die Reste der Monarchisten sich um die Restituierung des Königreichs versuchten. Unter der Verschwörern waren auch die Söhne von Brutus, dem führenden Republikaner. Nach der Niederschlagung der Revolte ließ der Vater seine Söhne hinrichten. Das scheibenartige Feld auf dem Boden (Abb. 2) interpretierte Svoboda als Darstellung der Opferung zur Bekräftigung des Schwurs (Svoboda 1972, 62–72, 125).

Zur Dechiffrierung der Szenen kehrte J. Dekan zurück. Er identifizierte sich mit B. Svoboda bei der Interpretierung der Hinrichtung als einer Exekution der Söhne des Brutus, aber er fand den Handlungsrahmen auch für die anderen Szenen, in denen nach J. Dekan die Ereignisse von der Entdeckung der Verschwörung über die erwähnte Verwundung und Behandlung eines von Brutus' Söhnen, die Fortsetzung des Kampfes zwischen Monarchisten und Republikverteidigern bis zur Niederschlagung der Aufständischen, den Befehl des Staatsmannes Brutus zur Enthauptung der eigenen Söhne wegen ihrer Teilnahme am Aufstand und die Trauer des Vaters Brutus und ihrer Mutter über die Familientragödie erfaßt sind. Die Schlußzene stellt den Triumph mit der Opferung an Jupiter dar (Dekan 1979, 13 ff.).

Mit der Lanx befaßte sich C. Wölfel in der erwähnten Ausstellung gewidmeten Publikation. Bis auf kleine Korrekturen beschränkte sie sich im Einklang mit B. Svoboda auf die Beschreibung der Ausschmückung ohne Identifizierung des Inhalts. Zur Interpretation von J. Dekan nahm sie nicht Stellung (Wölfel 1997, 153–167).

Bei der Interpretation der Szene im Zentralmedaillon (Abb. 2) waren die Autoren sich einig. J. Dekan (1979, 49) fand für die Erklärung dieser Szene das historische Ereignis im Schwur zwischen Latinern und Sabinern Ende des gegenseitigen Konflikts.

Während der Vorbereitung der Ausstellung wurde festgestellt, daß die Patte am Rand mit dem gleichen Dekor wie ein anderer Artefakt verziert ist – der Griff aus der Kollektion des amerikanischen Sammlers M. Wiener. Auf diese Tatsache verwies Prof. H. Mielsch (1997, 171). Nach Anlegung des Griffs an die Lanx an der Stelle, wo sich unten an der linken Seite Spuren eines Griffs befanden (Fehlen des Perlenkranzes, Abb. 5:b), paßten beide Artefakte aufeinander.

Der halbmondförmige Griff (Abb. 4) besteht aus drei Teilen. Im Zentralfeld ist der Eingriff der Sabinerinnen in den Konflikt zwischen ihren Vätern und Männern dargestellt. Im linken Randfeld nimmt eine sitzende Frauengestalt Platz. Den Attributen zufolge handelt es sich um die Göttin Roma. Das gegenüberliegende Griffende ist von der Zentralszene durch einen Baum und einen Altartisch mit Klappbeinen getrennt. Das Feld füllt eine männliche Gestalt ohne Attribute. Nach H. Mielsch (1997, 169–171) kann es um den Gegenpol der Roma gehen – den Gott Quirinus.

In künstlerisch-gestalterischer Sicht haben beide Gegenstände außer der erwähnten gleichen Verzierung der Ränder einige gemeinsame Elemente. Die Szenen an beiden Artefakten sind durch kleinwüchsige Bäume, fast identisch gestaltete, nach H. Mielsch (1997, 170) Pinien, voneinander getrennt. Überraschend ähnlich sind auf beiden Artefakten die Krieger erfaßt, in beiden Fällen ohne Helme. Ihre Kleidung einschließlich der Details (Muskulatur der Harnische, Ärmel, Gürtel, Schuhe) ist identisch gestaltet. Eine auffällige Nähe kann man auch bei den Schilden feststellen. Auf der Ausschmückung der Lanx tragen die Römer rechteckige Schilder (und so auch die Krieger auf Seiten der Monarchisten), die Tarquiner aber ovale (Abb. 3:b). Am Griff sind die Vertreter der Römer mit rechteckigen Schilden, die Sabiner mit ovalen bewaffnet. Die Rosetten an den ovalen Schilden der Sabiner finden wir auch in der Mitte des gleich geformten Schildes in der Szene Nr. 6 der Schale von Stráze (Kapitulation eines Tarquiniers, Abb. 3:b). Nach J. Dekan (1979, 16) konnte die Form der Schilder einen Handlungskontext ausdrücken.

An beiden Werken kommt als nichtdominanter Schmuck ein Altartisch mit Klappbeinen vor. Am Griff ist er zwischen der zentralen und rechter Szene neben der Pinie platziert (Abb. 4). Der gleiche Tisch ist auf dem Schmuck der Schale in Szene Nr. 1 und 8 (Abb. 3:a, c) zu finden. Es handelt sich um Elemente, die häufig unbewußt gestaltet wurden, nach den Erfahrungen der Schöpfer und angesichts ihrer inhaltlichen Indifferenz nichtintentional wiederholt, wodurch sie eine gemeinsame Identität beider Artefakte verraten können. H. Mielsch erwägt die Möglichkeit, daß sie aus derselben Werkstatt stammen können. (Mielsch 1997, 171).

In diesem Zusammenhang muß darauf hingewiesen werden, daß auf der linken Seite des Griffs eine Beschädigung zu sehen ist – eine Rille nach einem Schlag mit einem schärferen Gegenstand (z.B. einer Picke), die sich auch an der Schale befindet, ein paar Zentimeter von der Stelle, wo der Griff paßt. Angesichts der Möglichkeit der direkten Beziehungen kann man also zu Recht die Zusammengehörigkeit beider Gegenstände und den Zeitpunkt der zufälligen Störung des Grabes II in Krakovany-Stráze als einen Moment in Betracht ziehen, von dem an beide Luxusgegenstände ein eigenes Schicksal haben. Vielleicht ist deshalb auch eine theoretische Überlegung am Platz über einen fehlenden zweiten Griff. Gehen wir von dem Kultopfer zum Zeichen der Beendigung des Konflikts zwischen Sabinern und Römern aus, der auf dem zentralen Kreis der Lanx dargestellt ist, und von der Szene des dramatischsten Momentes, d.h. des Eintritts der Sabinerinnen in den Konflikt mit Kindern an der Hand, dann kann sich als Motiv dargestellt an dem fehlenden Griff vielleicht durch Deduktion die Einleitung des ganzen Ereignisses – die Entführung der Sabinerinnen anbieten.

Bei der vorgeschlagenen Rekonstruktion mittels Fotomontage wurde bewußt zweimal der selbe Griff verwendet (Abb. 6).